

Sprogkulturer i de sproglige verdensnetværk

Karen Risager

LINGUACULTURES IN GLOBAL LANGUAGE NETWORKS. This article presents a view of the relationship between language and culture that is critical of the commonly held position that national language and national culture are inseparable. When we take our point of departure in a view of the world as characterized by transnational processes, the question of the relationship between language and culture presents itself in a new light: How can we take account of people's mobilities, their varying language competences and cultural identities across various cultural contexts, while at the same time maintaining that language is a culture-bearing and culture-producing activity? We need to see languages like Danish or Swedish not as confined to national state borders, but as language networks of global range, and we need to foreground the linguacultures of these languages: their variable dimensions of meaning, as first, second and foreign languages. This means that the Danish-language classroom needs to incorporate a culture-analytical and global perspective.

Keywords: language, culture, cultural identities.

Indledning

Ofte taler man om 'sprog og kultur' som en sammenhængende enhed. Den forestilling at der til ethvert sprog hører en kultur, er ganske gennemgående i populære og videnskabelige diskurser om sproget, hvad enten det drejer sig om menneskets sprog i almindelighed eller om de forskellige sprog i verden. Samtidig ser vi opkomsten af mere og mere tydelige diskurser der vender sig mod det nationale paradigme og kritiserer den nationalromantiske ide om identitet mellem nationalsprog, nationalkultur og nationalhistorie. Disse diskurser ser jeg som en væsentlig forudsætning for at forstå globaliseringsprocesserne i

Karen Risager är professor i Kultur- og Sprogødestudier vid Institut for Kultur og Identitet, Kultur- og Sprogødestudier, Roskilde Universitet, Postboks 260, 4000 Roskilde. E-post: risager@ruc.dk

verden. Men hvordan kan vi så formulere en ny diskurs om relationen mellem sprog og kultur, en diskurs i hvilken vi ikke tænker på verden som en mosaik af afgrænsede nationer (med eller uden egen stat), men som et sted præget af transnationale processer og praksisser på mange planer – transnational migration, verdensomspændende medier osv. osv.? Denne artikel er et bud på et kort svar på dette spørgsmål og dets implikationer for et fornyet danskfag¹.

Kulturel kompleksitet i et globalt perspektiv

Hvis man vil rydde op i de mange mere eller mindre ideologiske forestillinger om forholdet mellem sprog og kultur og komme frem til en overbliksskabende forståelse der i videst muligt omfang undgår forenklinger og forkortninger, bl.a. vedrørende 'det nationale', så må man lade den mangfoldige sproglige og kulturelle virkelighed komme til udtryk i de analytiske begreber. Dette kræver en teoretisk optik der fremhæver kompleksitet. Den optik jeg har taget udgangspunkt i, er socialantropologen Ulf Hannerz' teori om kulturel kompleksitet (bl.a. Hannerz 1992).

Hannerz interesserer sig for kultur som betydning (*meaning*) og især for betydningens sociale organisering med særligt henblik på kulturelle strømme (*cultural flow*) og kulturel kompleksitet. Han har arbejdet med storbystudier og er særligt interesseret i kulturkontakt og kulturblandinger i nutidige komplekse samfund. Han trækker en hel del på inspirationer fra Chicago-skolen med dens interesse for mikrosociologiske studier af storbyliv. Han er også inspireret af *cultural studies*-traditionen, bl.a. i kraft af interessen for populærkultur og for massemediernes rolle. Han giver følgende sammenfatning af sin kulturforståelse:

The three dimensions of culture, to be understood in their interrelations, are thus:

1. *ideas and modes of thought* as entities and processes of the mind - the entire array of concepts, propositions, values and the like which people within some social unit carry together, as well as their various ways of handling their ideas in characteristic modes of mental operation;
2. *forms of externalization*, the different ways in which meaning is made accessible to the senses, made public; and
3. *social distribution*, the ways in which the collective cultural inventory of meanings and meaningful external forms – that is, (1) and (2) together - is spread over a population and its social relationships. (Hannerz 1992, s 7, fremhævninger i originalen)

Hannerz mener at kulturen har to loci, et eksternt og et internt: Det eksterne locus (svarende til 2 ovenfor) er betydningsbærende (*meaningful*) eksternaliserede former som f.eks. tale, gestus, sang, dans, udsmykning. Det interne locus for kulturen (svarende til 1 ovenfor) er betydningen i bevidstheden, ikke opfattet som en idealiseret bevidsthed, men som konkrete menneskers bevidsthed. Det enkelte menneskes andel af kulturen beskriver han primært ved hjælp af begreberne perspektiv og horisont: Hvert menneske er unikt i sit erfaringsbaserede, socialt prægede, perspektiv på omverdenen, og dets horisont aftegnes af dets livserfaringer og uddannelse. På individniveauet ses samfundet således som et netværk af perspektiver. De to loci for kulturen er hinandens forudsætninger, og den kulturelle proces finder sted i samspillet mellem dem.

Den kulturelle proces foregår både på det samfundsmæssige mikro- og makroniveau. Den finder sted dels i den konkrete interaktion mellem mennesker i interpersonelle sammenhænge, men også på højere niveauer, indtil det højeste: det globale niveau, bl.a. gennem varedistribution og massekommunikation. Hannerz tager således et makroantropologisk perspektiv. Han studerer bl.a. hvordan kulturelle spredningsprocesser af forskellig, måske global, rækkevidde resulterer i lokale blandinger. Han anfører at han især er interesseret "in the sources of diversity and in its consequences" (Hannerz 1992, s 11), eller med et sammenfattende begreb: *the organization of diversity*.

Et af Hannerz' centrale begreber er 'den globale økumene', og med dette udtryk vil han conceptualisere den kulturelle forbundethed og kompleksitet på globalt plan. Han fremhæver at den kulturelle strøm finder sted i real tid og har en retning, den er socialt organiseret og præget af magtstrukturer. På det globale plan går de kulturelle hovedstrømme fra verdens kulturelle centre til periferien, men der er også strømme der går fra periferien ind mod centrene, idet mennesker i periferien skaber ny kultur ved udnyttelse af både importerede og lokale ressourcer. Han beskæftiger sig bl.a. med forskellige former for transnational migration², og med figurer som 'kosmopolitten' og 'den lokale'.

Hannerz opererer med et meget bredt og inklusivt kulturbegreb der også inkorporerer sprog, men han beskæftiger sig ikke med sproglige (sociolingvistiske) spørgsmål. Jeg udvider og differentierer Hannerz' tilgang ved at se på forholdet mellem sproglige og (andre) kulturelle strømme. Det er en af mine hovedpointer at sproglige strømme (eller sprogspredning) kan følge helt andre veje end de forskellige (andre) kulturelle strømme som f.eks. musikalske strømninger, modeinspirationer, mad og drikke der overtages og indlemmes fra forskellige dele af verden, osv. osv. Man kan beskrive min tilgang som en globaliseringsteoretisk og kulturanalytisk form for sociolingvistik (se også Risager 2003, 2006 og 2007).

Dansk som verdenssprog

Hvis vi ser på det danske sprog i en global optik, så kan vi se at dansk tales mange steder i verden. Der undervises i dansk i over 25 lande fordelt på over 100 universiteter og institutter, herunder i Japan, Ungarn og Uruguay. Dansk er skolesprog på Færøerne, på Grønland og i Island. Der er mange tusinder af danske turister på rejse rundt omkring i verden netop nu, på selskabsrejser, temarejser, forretningsrejser, rygsæksrejser. Mange danskere har bosat sig i udlandet. Der er et betydeligt antal pensionister i Sydeuropa, kærlighedsflygtninge i Sverige og millionærer i London. Der er udstationerede medarbejdere i transnationale selskaber, der er udviklingsmedarbejdere i fattige lande, der er studerende på studieophold i udlandet, der er politikere, embedsmænd og lobbyister i EU og internationale organisationer, der er udsendte soldater, læger, præster, diplomater og håndværkere. Organisationen 'Danes Worldwide' har alene omkring seks tusind medlemmer spredt i næsten alle verdens lande.

Danske sprogbrugere er altså spredt over hele verden i hvad man kan beskrive som et globalt netværk af dansktalende. Dette netværk er båret af fysiske personer og muliggjort af den voksende transnationale mobilitet. Samtidig eksisterer netværket også som et kommunikationsnetværk der er muliggjort af teletransmission og internet. Hvert øjeblik etablerer dansktalende virtuelle netværksforbindelser over kortere eller længere afstande. Derfor kan dansk betegnes som et verdenssprog, ikke i kraft af antallet af sprogbrugere, men i kraft af den faktiske geografiske udbredelse.

Forstået på denne måde er en hel del af verdens andre sprog også verdenssprog. Folkevandringerne bringer mange forskellige sprog langt omkring i verden. I mange europæiske lande er der udstrakte netværker af kommunikation på tyrkisk på tværs af landegrænserne. De arabisktalende netværk er omfattende. Det samme gælder f.eks. de franske, tyske, somaliske og russiske. Der er somaliske foreninger i mange lande, der er tyske institutter mange steder, og der er undervisning i fransk i de fleste landes uddannelsessystemer på et eller andet niveau.

Det er naturligvis sådan at det dansktalende netværk er særligt tæt inden for Danmarks grænser. Den danske stat benytter sig af sproget; det er det privilegerede sprog i alle de nationale institutioner, og flertallet af befolkningen har det som modersmål. Man kan sige at det globale danske netværk har et centrum i Danmark, og at den enkelte kan lægge mere eller mindre vægt på dette centrum og dets historiske forudsætninger. Men i Danmark tales der jo også omkring 100 andre sprog, der hver især har del i andre netværker der har forbindelser ud til omverdenen i alle retninger.

Danske sprogkulturer i verden

Det danske sprog spredes således på tværs af kulturer. Det bruges i vidt forskellige kulturelle kontekster over hele verden. Den udbredte forestilling om ubrydelig enhed mellem dansk sprog og dansk kultur må derfor modificeres. Man må udvikle en ny forståelse af forholdet mellem sprog og kultur, som anerkender den globale dynamik og samtidig fastholder at ethvert sprog er kulturbærende. Til dette formål mener jeg at vi har brug for begrebet sprogkultur.

Sprogkultur er kulturen i sproget, og kultur forstår jeg her som betydning eller mening (ligesom Hannerz). Det danske sprogs sprogkultur er dets potentiale til at skabe betydning eller mening af forskellig slags, i samtaler og i produktion og reception af skrevne tekster. Det danske sprog gør det muligt for dem der behersker det, at videreføre og skabe kultur ved at danne nye betydninger, vise nye måder at udtrykke tingene på, udvikle nye tekstgenrer og diskurser, udvikle den sproglig variation og de sproglige identiteter.

Når de dansktalende bevæger sig rundt i verden, tager de deres sprogkultur med sig og bringer det i anvendelse de steder i verden hvor de havner. Deres danske sprogkultur træder i forbindelse med den nye kulturelle kontekst, og begge forandrer sig derved. Når jeg f.eks. tager til Island, vil de dele af min danske sprogkultur der bæres af ord som 'jord', 'mark', 'bakke', 'skov' og 'å' så at sige komme i forbindelse med den islandske natur, og ordenes indhold vil måske udvide sig for mig, bl.a. ordet 'skov', da skovene på Island i mine danske øjne er små buskadser med tilsvarende stor symbolsk betydning. Hvis jeg lærer islandsk, vil min sprogkultur vedr. ordet 'skov' sandsynligvis præge min forståelse af det islandske ord der sædvanligvis bruges til at oversætte det danske 'skov'.

Begrebet sprogkultur kan analyseres i tre forskellige dimensioner: Sprogets semantik og pragmatik, sprogets poetik og sproglig identitet:

Det danske sprogs semantik og pragmatik

Det danske sprogs semantik og pragmatik har været studeret i mange år, lige fra kulturhistoriske undersøgelser af ordforrådsudviklingen til nyere tids pragmatisk analyse og samtaleanalyse. Når vi anlægger et sprogkulturperspektiv, ser vi på det der er (mere eller mindre) specifikt for det danske sprogs semantik og pragmatik til forskel fra andre sprog, vi anlægger et differentielt, evt. komparativt synspunkt.

Eksempler kunne være: Den måde slægtskabstermer er opbygget på i dansk til forskel fra andre sprog, vi skelner f.eks. mellem fætter og kusine og mellem nevø og niece. I vores samvær skelner vi på gan-

ske særlige måder mellem 'du' og 'De', mens sprog som engelsk eller japansk strukturerer interpersonelle relationer anderledes. Vi skelner mellem vandløb, åer, elve og floder (og fosser, for igen at referere til det islandske). Vi skelner mellem folkeskole, ungdomsuddannelser og videregående uddannelser, i overensstemmelse med opbygningen af netop vores uddannelsessystem. I den danske sprogkultur har farver som rød, hvid, blå og brun delvist andre symbolske betydninger end i andre sprog. Vi forbinder udtrykket 'skål' med en række forskellige ritualer. Metaforerne omkring ordet 'sol' vil være af en anden karakter i dansk end i et sprog hvis historie fortrinsvis er knyttet til tropiske egne. Det danske sprogs semantik og pragmatik har således både muligheder og begrænsninger i forhold til andre sprog.

Det danske sprogs poetik

Det danske sprogs poetik er de specifikke muligheder der ligger i kreativ omgang med netop sproget dansk, f.eks. dets lyd- og stavelsesstruktur: Vi kan lave bestemte rim i dansk, som man ikke kan i andre sprog. Vi kan udnytte det danske sprogs rytme i bestemte slags versemål. Vi kan udnytte forholdet mellem lyd og skrift på bestemte måder som ville være umulige i andre sprog. Det danske sprogs poetik har både muligheder og begrænsninger i forhold til andre sprog.

Danske sproglige identiteter

Den sproglige identitetsdimension handler om det danske sprogsamfunds brug af den sproglige variation og dets forståelse af variationens sociokulturelle betydning. Når vi taler på en bestemt måde, f.eks. århusiansk, identificerer vi os sprogligt, vi afslører at vi har levet i en periode i Århus (eller er gode til at imitere århusiansk). Andre tilskriver os sproglig identitet, måske som århusiansk-talende, måske noget andet, det kommer an på tilhørerens kendskab til variationerne i det danske sprogs udtale (og vi er jo ikke alle indfødte danskere). Når vi taler bornholmsk, vil andre mennesker tilskrive os sproglig identitet, og den kan få virkninger i andre sammenhænge. Det kommer an på hvilke kulturelle forestillinger de forskellige mennesker i øvrigt gør sig om Bornholm og bornholmere. At bruge sproget på en bestemt måde har i sig selv betydning i den pågældende kulturelle kontekst. Sociolinguister ville her sige at der skabes social betydning (*social meaning*).

Men når vi tager til et andet land, kan vi forvente at forudsætningerne for sproglig identificering ændrer sig – en problemstilling som, så vidt jeg kan se, endnu ikke er blevet undersøgt videnskabeligt: Hvis

vi tager til et sted hvor man ikke kan skelne mellem forskellige former for dansk, men bare identificerer sprogbrugen som 'dansk' (måske et sted i Sverige), så vil de bornholmske eller århusianske identifikationer sandsynligvis neutraliseres og blive til blot 'danske'. Dvs. at nuancer i den danske sprogkultur (identitetsdimensionen) nok vil blive ophævet i den ikke-danske kontekst. Noget tilsvarende kan man sige om de udlændinge der kommer til Danmark – hvordan skulle danskere i almindelighed kunne skelne mellem forskellige regionale og sociale udtaler af thai og vide hvilken betydning de sædvanligvis tillægges i Thailand?

Et flerdimensionelt kulturanalytisk blik på sproget

Hvis man kun er interesseret i det danske sprog ud fra et rent sprogvidenskabeligt perspektiv (strukturelle forhold som grammatik, pragmatik, semantik, fonologi, eller studier i sproglig variation), behøver man strengt taget ikke sprogkulturbegrebet, da der er udmærkede begrebsliggørelser på hvert af disse felter i forvejen. Men interesserer man sig for den brede sammenhæng mellem sprog og kultur, som f.eks. i sprogfagene, er man nødt til at se lidt nøjere på grænsefladen mellem sprog og kultur, og dér er der brug for formidlingsbegreber mellem på den ene side 'sproget', på den anden side det vældige felt som kan dækkes af det hyperkomplekse begreb 'kultur' (Fink 1988). Når man indfører sprogkulturbegrebet, kan man med ét begreb forbinde sprogvidenskabelige teorifelter med en række kulturanalytiske teorifelter, i særdeleshed antropologien (vedr. sprogets semantik og pragmatik fortolket i en større antropologisk sammenhæng), litteraturvidenskaben (vedr. sprogets poetik fortolket i en større litteraturvidenskabelig sammenhæng) og den mere kulturorienterede sociolingvistik (vedr. sprogets identitetsdimension fortolket i en større sprogsociologisk og kulturel sammenhæng).

Nogle mennesker vil være tilbøjelige til udelukkende forbinde sprogkulturbegrebet med sprogets semantik og pragmatik (og i den amerikanske sammenhæng refererer ordet *linguaculture/linguaculture* netop kun hertil, jf. Agar 1996). Når man opererer med alle tre dimensioner af sprogkulturen, undgår man at have et for snævert syn på hvad der er kulturelt i sproget.

De tre dimensioner er naturligvis bare analytiske konstruktioner der kan få os til at se forskellige vinkler i en sproglig praksis der fungerer som en integreret helhed. F.eks. kan man i en analyse af en fødselsdagssang have glæde af at kombinere de tre dimensioner i en helhedsforståelse af sangen som et kulturprodukt, og analysen kan være af differentiell og refleksiv karakter og få os til at få øje på at sangen ville se anderledes ud hvis det blev udtrykt på et andet sprog

(jf. oversættelsesproblematikken, også i bredere kulturel forstand, da mange sprogsamfund jo slet ikke kender til genren fødselsdagssang).

Hidtil har jeg for nemheds skyld refereret til 'det danske sprog' og 'dets' sprogkultur. Men jeg mener at en forudsætning for at forstå det komplekse forhold mellem sprog og kultur er at man skelner mellem tre synsvinkler på sprog: sproglig praksis, sproglige ressourcer og ideen om sprogsystemet:

Den sproglige praksis og dens sprogkultur

Den sproglige praksis udspiller sig mellem mennesker, den tilhører 'det eksterne locus' som Hannerz skriver om. Den dansksproglige praksis er den stadige udveksling af talt og skrevet sprog mellem dansktalende i sociale netværker i Danmark og over hele verden. Den dansksproglige praksis og dens sproglige dimensioner forandrer sig hele tiden som resultat af forhandlinger af betydning og identitetsprocesser i de forskellige kontekster hvor det danske sprog bruges. Dansksprogede tekster kan betragtes som led i et intertekstuel netværk af stor geografisk udstrækning og af stor historisk dybde (jf. også Bakhtins pointer om ordets og talegenrernes semantiske dybde, Bakhtin 1981).

De sproglige ressourcer og deres sprogkultur

De sproglige ressourcer bæres af det enkelte individ, de tilhører 'det interne locus' som Hannerz opererer med. De dansksproglige ressourcer udvikles af det enkelte individ i dets livsforløb som medlem af forskellige sociale fællesskaber. Sammensætningen af et individs sproglige ressourcer og deres sproglige dimensioner udgør en idiolekt: en personligt unik måde at bruge sproget på.

De sproglige ressourcer er både kollektive og individuelle: Alle der taler dansk, deler de dele af den danske sprogkultur der er nedlagt i selve sprogets system, inkl. de obligatoriske distinktioner i ordforrådet. Men alle de forestillinger og erindringer vi har når vi bruger sproget, er personlige. De er udviklet igennem vores barndom, ungdom og voksendom i de sociale sammenhænge vi er vokset op i, og vi har hver især vores personlige sprogkultur. Min forestilling om jul og julefest er bestemt af min egen historie, mine begreber om arbejde og fritid deles ikke nødvendigvis af min nærmeste familie eller mine nærmeste kolleger, min måde at skrive på er også en personlig stil.

Hver dansktalende der rejser ud og evt. bosætter sig i udlandet, tager sin danske sprogkultur med sig, og den er altså både fælles for

alle dansktalende, fælles for mindre grupper og helt personlig. Man kan formode at en håndværker der udstationeres, ikke har samme begreber om arbejde, fritid og 'hygge' som en studerende. Men der vil naturligvis også være forskelle mellem studerende indbyrdes. Under de nye vilkår udvikler den danske sprogkultur sig. For det dansktalende mindretal i Australien har det gode danske ord 'kænguru' nok andre mere virkelighedsnære betydninger end det har i Danmark.

'Det danske sprog' og 'dets' sprogkultur

Ideen om 'det danske sprog' er en mere abstrakt størrelse, som er forskellig fra den faktiske varierende brug af sproget i sociale netværker og fra de faktisk udviklede sproglige ressourcer hos enkeltpersoner. Det kan i nogle tilfælde være en fordel, både af praktiske og af videnskabelige grunde, at operere med sådan en abstraktion, men det er vigtigt at huske på at det er en ide som er opstået i historisk tid og som ikke mindst har haft en vigtig funktion i dannelsen af den danske nationale identitet i de sidste par århundreder. Man kan ikke gå hen og udpege 'det danske sprog' nogen steder (men det kan dog være objektiveret i ordbøger og grammatikker o.l.).

Hvad er sprogkulturen i 'det danske sprog' forstået som et abstrakt system? Det måtte være det samlede semantisk-pragmatiske, poetiske og identitetsmæssige potentiale i det danske sprog, og så længe man holder sig til den relativt konstante del, så går det vel an at forsøge at beskrive det. Men så snart man kommer til den relative variabilitet, bliver det uoverkommeligt at beskrive potentialerne på en sammenhængende måde. Sprogssystemtanken egner sig ikke til at studere sprogekulturelle fænomener i al deres variabilitet.

Dansk som førstesprog, andetsprog og fremmedsprog

Jeg har flere gange refereret til 'de dansktalende'. Dette skal forstås på inklusiv måde, dvs. at det omfatter både dem der taler dansk som førstesprog (modersmål), og dem der taler dansk som andetsprog eller fremmedsprog.

Når vi inddrager dansk som andet-/fremmedsprog, får ideen om dansk sprogkultur tilført noget mere: Når man lærer et nyt sprog, som ung eller voksen, kobler man det til den sprogkultur man har udviklet i forbindelse med sit førstesprog. Førstesprogets sprogkultur er ens primære sprogkultur for det er gennem den at man lært verden

at kende i sin opvækst, lært hvordan man kan bruge sproget til at udtrykke sig med i relationer mellem mennesker, bruge sproget som hjælp i løsningen af praktiske opgaver, bruge sproget til at danne forestillinger, begreber, fortællinger og argumenter. Derfor vil brugen af det nye sprog typisk være præget af en anden sprogekulturel baggrund. Man lægger f.eks. betydninger i ordene som man henter fra sit førstesprog. Det er især karakteristisk for sprogtilværelsens første faser; men også når man har opnået et højt niveau af sprogbeherskelse, vil de associationer man har til ord og vendinger være præget af ens personlige historie og anderledes sprogekulturelle baggrund.

En afghaner der bruger dansk som andetsprog, har måske andre forestillinger om en mor og en far end det ville være almindeligt for dem der taler dansk som førstesprog. En englænder der bruger dansk som andetsprog, lægger måske noget andet i et ord som 'race' end en dansk modersmålstalende ville gøre. En japaner der taler dansk som fremmedsprog vil måske have andre forestillinger om indholdet af ord som 'opdragelse', 'gave' og 'indpakningspapir' end man finder blandt modersmålstalende. Dette er en problemstilling som er blevet udforsket inden for sociokulturelt orienteret sproglæring, jf. Lantolf 1999 og Pavlenko & Blackledge 2004.

Sprogekulturen og 'resten af kulturen'

Når vi indfører begrebet sprogekultur i grænsefladen mellem sprog og kultur, rejser der sig naturligvis spørgsmålet: Hvad er så relationen mellem sprogekulturen og resten af kulturen? Dette er et meget kompliceret spørgsmål, og jeg vil nøjes med at fremhæve følgende:

En måde at anskue verden på er at se den som skueplads for mange forskellige kulturelle strømme der flyder i forhold til hinanden, organiseret af sociale strukturer af bl.a. national og transnational karakter (staten, markedet, livsformerne m.m.). Dette er en karakteristisk tilgang i de dele af antropologien der interesserer sig for globaliseringsprocesser, fx ovennævnte Hannerz (1992). Kulturelle former såsom musik, mad, mode, arkitektur, religion, politiske ideologier osv. ses således som strømme der bevæger sig frem og tilbage mellem verdens centre og periferier. Blandt disse strømme er der de sproglige strømme (dansk, engelsk, spansk, tyrkisk osv.).

I en sådan dynamisk forståelse er det klart at de sproglige strømme ikke nødvendigvis bevæger sig ad de samme veje som de andre kulturelle former gør. Dvs: sprog og kultur følges ikke nødvendigvis ad. Men ved at indføre begrebet sprogekultur kan man fastholde at 'noget kultur' følger med sproget. Sproget er aldrig sprogekulturelneutral.

Hvordan den faktiske konstellation er, f.eks. i et bestemt miljø i Danmark, mellem dansk sprog/sprogkultur og 'resten af kulturen', er altid et empirisk spørgsmål og kræver en analyse af den specifikke praksis og dens kontekst: Hvilke former for sprog og sprogkultur bruges her? Hvilken daglig praksis er der i øvrigt? Hvordan forholder det sig med påklædning, musikpræferencer, madvaner, og andre normer og værdier? Hvilke identiteter har vi at gøre med? osv. Ud fra en empirisk analyse ville der komme et meget komplekst billede ud af et studie af f.eks. en dansk-italiensk dyrlægefamilies julehygge på deres svenske ødegård.

Dette peger på et grundlæggende problem i hidtidige studier af forholdet mellem sprog og kultur: Hvis man kun undersøger situationer der indbyder til at se en identitet mellem sprog og kultur (*konvergente* situationer, Risager 2006), kommer man også let til den generelle konklusion at der er identitet mellem sprog og kultur. Et eksempel på en relativt konvergent situation på det nationale plan kunne være et undervisningsforløb i den danske folkeskole i faget dansk som modersmål. Læreren og alle eleverne har dansk som modersmål, og der tales om et 'dansk' emne, fx de grundtvigianske højskoler. Den implicite eller eksplicite ramme er på alle niveauer 'det danske'. Hvis man derimod vender sig mod mere *divergente* situationer, som i ovenstående eksempel med den dansk-italienske dyrlægefamilie, melder en sådan konklusion sig ikke så let. Vi venter endnu på analyser og videre teoretisering af den globaliserede hverdags mange divergente situationer, analyser som f.eks. vil kunne hente inspiration i hybriditetsforskningen, jf. Werbner & Modood 2000.

Dansksproglig praksis har udviklet sig gennem mange århundreder i modersmålskontekster i Danmark, og derfor kan man også påvise samudviklinger i den forstand at brugerne af dansk igennem årene har udviklet sprogets leksikalske potentiale så at det er relativt nemt ved hjælp af det danske sprog at referere til typiske kulturelle fænomener i modersmålskonteksten (såsom svinekødssproduktionen og de danske juletraditioner). Så når man ser bagud, er det let at pege på den slags sammenhænge mellem dansk sprog og forskellige kulturelle fænomener i Danmark. Men når man ser fremad, er der ikke noget der determinerer at dansk sprog må eksistere sammen med bestemte kulturelle fænomener. Det danske sprog kan gennem sprogbrugernes vandringer bringes i funktion i helt andre kulturelle sammenhænge, både som modersmål og som andet-/fremmedsprog. Som jeg siger i Risager 2003, s 448:

Sprog og kultur er således både uadskillelige og adskillelige på én gang. Sproget har en stor elasticitet som redskab i alle typer af kontekster og i forbindelse med alle slags indhold. Jeg har

derfor undertiden betegnet sproget som en velchro-lås: Sproget kan let skifte kontekst og tematisk indhold, men når det først er introduceret et nyt sted og/eller bruges til nye indhold, så integrerer det sig hurtigt og vokser så at sige fast.

Didaktiske perspektiver for danskfaget

Hvad betyder nu dette for danskfaget (eller svenskfaget) og den demokratiske dannelse? I Danmark er der jo, ligesom i andre indvandringslande, en hel del børn og unge i skolen som har andre sprog end dansk som hjemmesprog, og det gælder også efterhånden nogle af lærerne. Klasserummene er således ofte, især i de større byer, mikrokosmos'er hvor flere forskellige sprog er repræsenteret blandt de impliceredes kompetencer. Ud over de såkaldte indvandrersprog må ikke glemmes grønlandsk (kalaallisut) og færøsk, som tales i det 'danske' rigsfællesskab, der jo også omfatter Grønland (Kalaallit Nunaat) og Færøerne.

Det er vigtigt at fremhæve at selv om man siger at bestemte 'sprog' er repræsenteret, så drejer det sig altid om individuelle, socio- og dialektalt prægede udgaver af sprogene. Det barn der taler dansk, taler dansk på en ganske særlig måde. Det barn der taler arabisk, taler arabisk på en ganske særlig måde, osv. Man kan her også henvise til synet på flersproglighed hos Bakhtin og Vološinov, der også, ud fra lidt andre forudsætninger, sætter fokus på den potentielle mangestemmighed i enhver sprogbrugssituation, herunder i et klasserum (Bakhtin 1981, Vološinov 1973, Dysthe 1995).

Hvis man tog udgangspunkt i den tanke at dansk er et verdenssprog, ville undervisningen i dansk vise at der tales eller skrives dansk over hele verden. Det kunne betyde at der, ud over tekster fra Danmark, blev inddraget programmer fra fx de dansksprogede radiokanaler i Australien, eller danske tekster der bruges i virksomheder i Grønland, eller tekster for danske turister i Tyrkiet osv. Det kunne være reporter fra Danmarksposten (Danes Worldwide's avis) eller tekster og DVD'er på dansk der bruges af danskstuderende på University of California, Berkeley. Det kunne være optagelser af samtaler på dansk blandt folk i Argentina med etnisk dansk baggrund. Der kunne indgå e-mail korrespondance eller andre former for mundtlig og skriftlig kommunikation over Internettet med dansktalende i forskellige dele af verden. Det behøvede ikke kun være kommunikation med folk der har dansk som førstesprog/modersmål. Også folk der taler dansk som andetsprog (fx tyrkere der har lært dansk og derefter er vendt tilbage til Tyrkiet) eller dansk som fremmedsprog kunne det være relevant

at inddrage. Man kunne fx tænke sig at arbejde med optagelser fra en undervisningstime i dansk på et gymnasium i Malmö og på denne måde også inddrage nabosprogsproblematikken. Desuden ville det være naturligt at vise at også de andre sprog eleverne måtte have kendskab til, som førstesprog eller fremmedsprog, har en mere eller mindre global udbredelse. I denne forstand ville danskfaget være *et globalt fag*, som tager de diasporiske og turistmæssige erfaringer som nogle af eleverne har, alvorligt.

Desuden kunne man interessere sig (mere) for danske sprogkulturer, både blandt dem der taler dansk som førstesprog, og dem der taler det som andetsprog (i praksis vil det en gang imellem være svært at skelne). Variationerne i dansk sprogkultur kunne man fx synliggøre i den enkelte klasse ved at undersøge hvilken betydning de forskellige elever, og læreren, lægger i forskellige ord og vendinger. Det kunne være definitioner af eller fortællinger om hvad de forskellige forstår ved ord som 'familie', 'bror', 'regnvejr', 'heltinde', 'katastrofe' og udtryk som 'i den syvende himmel', 'den gyldne middelvej', 'os og dem'. Man kunne søge efter ligheder og forskelle og forsøge at forklare dem. Forklaringen kunne ligge i individuelle livserfaringer (vi har alle forskellige associationer til forskellige begreber, fx til 'bror'), og/eller i mere strukturelt-semantiske forskelle mellem dansk og de impliceres andre sprog, typisk deres førstesprog: Hvad er nærækvivalenterne til 'familie' eller 'bror' i arabisk, og hvilke semantiske systemer indgår de i? Hvordan ville man formulere udtrykket 'den gyldne middelvej' i tyrkisk, urdu og somali? Skal der ekstra forklaringer til for at gengive dette udtryk? I denne forstand ville danskfaget, ud over at være et alment litteratur- og mediefag, være et *sprogkulturfag* der interesserer sig for forholdet mellem sprog, erfaring og identitet. Derved ville faget kunne bidrage til en større inddragelse af elevernes erfaringer i al deres mangfoldighed, og bane vejen for diskussioner af vigtigheden af at se på den semantiske, og derfor i grunden også politiske eller ideologiske, brug af ord og vendinger. Det er særligt tydeligt når man tager ord som 'velfærd', 'lykke', 'fattigdom', 'personlig udvikling', 'dansker', 'europæer', hvor elevernes forskellige sproglige, sociale, kulturelle og religiøse baggrund kan afspejle sig i den sprogkulturelle variabilitet, også når sproget er det fælles danske.

Undervisningen i dansk ville behandle dansk som ét sprog blandt mange. I undervisningen i dansk (når det drejer sig om dansk som majoritetssprog) er det ofte sådan at det danske sprog tages for givet, idet det behandles som det fælles implicitte udgangspunkt for litteraturlæsning og andre mere indholdsorienterede aktiviteter. Disse aktiviteter er naturligvis udmærkede i sig selv, men de burde ikke skygge for udviklingen af viden og bevidsthed om at det danske

sprog har sin særegne struktur, sit særlige betydningspotentiale, sit særlige poetiske potentiale, sit særlige identitetspotentiale. Dette kan man ikke gøre uden at sammenligne med andre sprog. Derfor ville danskundervisningen omfatte metoder til sprogsammenligning (se også Oomen-Welke 2000 og Nieweler 2001). Disse metoder kan starte i de små klasser hvis der er børn i klassen der har andre førstesprog end dansk. Og de kunne i hvert fald starte på de klassetrin hvor børnene begynder at gå til engelsk. I kurser i dansk som andetsprog for voksne kunne metoderne indføres i højere grad end tilfældet er nu. I denne forstand ville danskfaget være *et sprogsammenlignende fag* der ikke kun fokuserede på ét sprog, men tog et decentrerende perspektiv på det danske sprog som et sprog med sin særlige struktur.

Dansk mødes med mange andre sprog, bl.a. i Danmark. Derfor ville danskfaget interessere sig for sprogmøder i samfundet og i skolen/på kurset. Det kunne beskæftige sig med konkrete eksempler på og øvelser i oversættelse og tolkning mellem dansk og andre sprog (som måske er repræsenteret i klassen), og med samtaler hvori man alternerer mellem dansk og et eller flere andre sprog. I det hele taget kunne undervisningen interessere sig for hvordan forholdet er mellem dansk og alle de andre sprog i det sproglige landskab. Undervisningen kunne sætte fokus på mangfoldigheden af sprogkulturer i forhold til de forskellige sprog, sætte fokus på sproglige kompetencer og sproglige hierarkier og øge bevidstheden om forholdet mellem minoritetssprog og majoritetssprog. Den kunne således bidrage til diskussioner om forholdet mellem sprog, magt og medborgerskab i det flerkulturelle samfund. I den forstand ville danskfaget være *et sprogmødefag* der, samtidig med at det holder sit hovedfokus på det danske sprog, forholder sig inkluderende til sprogene i Danmark, og derigennem også til dem der taler dem³.

Danskfaget ville virkelig have gjort op med sin nationalromantiske arv.

Noter

1. Denne artikel er en sammenskrivning og bearbejdning af Risager 2004 og Risager 2008.
2. Hannerz er del af en strømning inden for antropologi som fokuserer på globale processer. En anden fremtrædende repræsentant er Appadurai, som fokuserer på transnational migration og forestillet liv (imaginary life), og som er kendt for sin teori om 'scapes' i verden: ethnoscapen, technoscapen, finansscapen, mediascapen og ideoscapen (Appadurai 1996).
3. Det er for nylig blevet bestemt at danskfaget i de gymnasiale uddannelser skal omfatte disciplinerne sprogsociologi, sprogpsykologi og sprogfilosofi, jf. lærebogen Munk m.fl. 2008.

Referencer

- Agar, Michael (1996): *Language Shock. Understanding the Culture of Conversation*. New York: William Morrow.
- Appadurai, Arjun (1993): *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bakhtin, Mihail, M. (1981): *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press.
- Dysythe, Olga (1995): *Det flerstemmige klasserommet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Fink, Hans (1988): Et hyperkomplekst begreb. Kultur, kulturbegreb og kulturrelativisme I. I Hans Hauge & Henrik Horstbøll, red: *Kulturbegrebets kulturhistorie*, s 9–23. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hannerz, Ulf (1992): *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.
- Lantolf, James P. (1999): Second culture acquisition: cognitive considerations. I Eli Hinkel, red: *Culture in Second Language Teaching and Learning*, s 28–46. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oomen-Welke, Ingelore (2000): Umgang mit Vielsprachigkeit im Deutschunterricht – Sprachen wahrnehmen und sichtbar machen. *Deutsch lernen*, 2, s 143–63.
- Munk, Linda Svenstrup; Risager, Karen & Wille, Niels Erik (2008): *Den sproglige verden. Sprogsociologi, sprogpsykologi, sprogfilosofi*. Århus: Systime.
- Nieweler, Andreas (2001): Sprachübergreifend unterrichten. Französischunterricht im Rahmen einer Mehrsprachigkeitsdidaktik. *Der fremdsprachliche Unterricht, Französisch*, 1, s 4–13.
- Pavlenko, Aneta & Blackledge, Adrian, red (2004): *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Risager, Karen (2003): *Det nationale dilemma i sprog- og kulturpædagogikken. Et studie i forholdet mellem sprog og kultur*. København: Akademisk Forlag.
- Risager, Karen (2004): Dansk som verdenssprog. Sprog og sprogkultur. I Christine B. Dabelsteen & Juni Söderberg Arnfast, red: *Taler de dansk? Aktuel forskning i dansk som andetsprog*. København: Københavnerstudier i Tosprogethed, 37, s 153–69.
- Risager, Karen (2006): *Language and Culture: Global Flows and Local Complexity*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Risager, Karen (2007): *Language and Culture Pedagogy: From a National to a Transnational Paradigm*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Risager, Karen (2008): Vore danske sprogkulturer – dansk i verden og danskfaget. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 1, s 4–11.
- Vološinov, Valentin Nikolaevič 1993): *Marxism and the Philosophy of Language*. New York: Seminar Press (Leningrad 1929).
- Werbner, Pnina & Tariq, Modood, red (2000): *Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism*. London: Zed.